

Київська Академія 18 (2021): 109–139.
<https://doi.org/10.18523/1995-025X.2021.18.109-139>
<http://ka.ukma.edu.ua>

Назарій Лоштин

Бібліотека Львівського єзуїтського колегіуму та її доля після ліквідації Товариства Ісуса

Книгозбірню колегіуму єзуїтів у Львові традиційно вважають найбільшою та найкраще укомплектованою бібліотекою міста. Її було засновано на початку XVII ст., і вже через століття вона нараховувала близько 12 тис. книг. Хоч велика пожежа 1734 р. нанесла значних втрат бібліотеці, єзуїти відновили книжкове зібрання: кількість томів у ньому на момент ліквідації Товариства Ісуса, як припускають, могла сягати близько 10 тисяч. На жаль, це припущення неможливо перевірити, бо досі не знайдено поточного каталогу бібліотеки. У даній статті проаналізовано каталог (рукопис III.12719 з Національної Бібліотеки у Варшаві), укладений колишнім єзуїтом Станіславом Хмельовським за дорученням австрійської влади 1774 р. вже після ліквідації Товариства. Наведений тут перелік засвідчує, що у бібліотеці було не 10, а 5 тис. книг. Це корелюється з інформацією Людвіка Гжебеня — автора найповнішого на сьогодні дослідження єзуїтських бібліотек на теренах Речі Посполитої.

Після 1773 р. бібліотека львівських єзуїтів надалі функціонувала. За рішенням віденської влади її перетворили на публічну — першу книгозбірню такого типу в місті. Водночас вона забезпечувала навчальний процес в освітніх закладах, що діяли у Львові. Нею користувалися вчителі, духовенство та чиновники, про що свідчать записи у рукописі III.12719. Від 1784 р. колишня єзуїтська бібліотека стала частиною книгозбірні Львівського університету.

Ключові слова: єзуїти, колегіум, Львів, бібліотека, бібліотекар, читачі, Марія Терезія, Йозеф Лізганіг.

У переліку найвідоміших навчальних закладів, що тоді чи тоді діяли на території України, одне з цільних місць займає школа, згодом

академія, при колегіумі єзуїтів у Львові, і власне від неї традиційно виводять історію вищої освіти міста. Важливу роль для духовного та інтелектуального формування світської й духовної молоді, яка тут навчалася, відіграла книга та бібліотека, що, зрештою, обумовлював головний освітній документ Товариства Ісуса — *Ratio Studiorum*.

Сучасний Львівський національний університет імені Івана Франка виводить свою історію від 1661 р., коли школа львівських єзуїтів отримала «гідність академії і титул університету», хоч її бібліотека є дещо старішою: вона бере свій початок з 1608 р., тобто від часу створення школи¹. Якщо ж звернутися до історіографії історії університету та бібліотеки, то ситуація виглядатиме нерівномірно: історії Львівської єзуїтської академії присвячено незрівнянно більше праць², аніж «старшій» за неї бібліотеці. Дослідження бібліотек, без яких неможливо уявити навчання у єзуїтських школах, до сьогодні не надто популярне серед науковців. Ключовими ось уже декілька десятиліть є праці отця-єзуїта Людвіка Гжебеня³ — своєрідний зріз історії бібліотек Товариства Ісуса у Речі Посполитій.

Нагадаю кілька важливих фактів з історії єзуїтської книгозбірні. Від часу заснування у 1608 р. бібліотека швидко розвивалася: станом на кінець XVII — початок XVIII ст. вона була найбільшою у Львові, нараховуючи близько 10 тис. томів⁴. Дещо пізніше ця книжкова колекція зазнала відчутних утрат — при пограбуванні міста шведами у 1704 р. (тоді з бібліотеки було вивезено найцінніші книги та рукописи⁵) та внаслідок спустошливої пожежі 1734 р., що знищила

¹ Василь Кметь, «Наукова бібліотека університету у перспективі 400-річчя», *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство, інформаційні технології* 3 (2008): 3–8.

² Детальніше див.: Юрій Гудима, Володимир Качмар і Роман Тарнавський, «UNIVERSITAS LEOPOLIENSIS: NOSCE TE IPSUM. Праці з історії Львівського університету», в *ENCYCLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка* (Львів, 2014), II: 746–750.

³ Ludwik Grzebień, «Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku (I)» *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 30 (1975): 223–278; Grzebień, Ludwik. «Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku (II)» *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 31 (1975): 225–281.

⁴ Кметь, «Наукова бібліотека університету», 4.

⁵ Roman Pelczar, «Działalność jezuitów na Rusi Czerwonej w okresie wielkiej wojny Północnej w latach 1700–1721», *Nasza Przyszłość* 92 (1999): 240.

бібліотеку⁶ та пошкодила весь єзуїтський комплекс. Однак згодом єзуїтам вдалося відновити статус своєї бібліотеки як найбільшої та добре укомплектованої. Постійному розвитку книгозбірні та відновленню її складу після втрат сприяла підтримка добродушців, що передавали єзуїтам власні книжкові зібрання або записували грошові фондуші, а також активна друкарська діяльність львівських єзуїтів та закупівля книжок⁷. Книги до бібліотек передавали архієпископ Ян Димітр Соліковський та єпископ Анджей Прухницький, у 1610 р. — отець Станіслав Гроховський, Марія з Замойських Дідушицька (3 тис. у 5 пакунках згоріли під час пожежі 1734 р.); грошові надання на бібліотеку робили Софія Сенявська (500 зл. у 1615 р.), Анна Кроснерова (1200 зл. у 1624 р.), Себастьян Павловський (4 тис. зл. у 1639 р.), Станіслав Мілевський (8 тис. зл. на відновлення бібліотеки після пожежі та 1260 зл. на закупівлю книг)⁸.

На жаль, немає детальної інформації про розташування та облаштування бібліотечного приміщення. На зламі XVII–XVIII ст. коштом Станіслава Яблоновського було зведено нові будівлі при колегіумі, що прилягали до західного прясла міських мурів: десь у нових приміщеннях розмістили й бібліотеку⁹. Розташування бібліотеки можна побачити на плані другого поверху будівлі колегіуму, що датується 1696 р.¹⁰ (див. додаток 1). У 1703 р. коштом Яна Яблоновського у бібліотеці встановили різьблені шафи¹¹. Після пожежі 1734 р. відновлення бібліотеки відбулося аж у 1753 р.: для захисту від вогню було облаштовано міцне склепіння, встановле-

⁶ Grzegorz Łuszczak, *Nauczyciele i wychowawcy szkół jezuitkich we Lwowie 1608–1773* (Kraków: WAM, 2010), 25.

⁷ Ibidem.

⁸ Ludwik Grzebień, ed., *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996), 379.

⁹ Andrzej Betlej, «Коściół p. w. Śś. Piotra i Pawła oraz dawne kolegium ks. jezuitów», *Kościoly i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Ruskiego* 20 (2012): 91.

¹⁰ «Collège de Lvov, Ukraine : projet — plan du premier étage». Bibliothèque Nationale De France, відвідано 01.07.2021, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8448783b.r=Coll%C3%A8ge%20de%20Lvov%2C%20Ukraine%20%20projet%20-%20plan%20du%20premier%20%C3%A9tage%5D%20%20%5Bdessin%2C%20plan%5D?rk=21459;2#>.

¹¹ Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, 379.

но міцні шафи, підлогу покрито паркетом, а стелю прикрашено ліпниною та малюнками¹². Наступного року дах над бібліотекою покрили мідною бляхою¹³.

Збереглися імена осіб, що обіймали посаду бібліотекаря. Їх містить опублікований Гжегожем Луццаком список єзуїтів, що працювали у львівських єзуїтських навчальних закладах упродовж 1608–1773 рр. Перший з префектів бібліотеки, на чие ім'я тут натрапляємо, — це Станіслав Соколовський (1612/1613 рр.), останній — Себастьян Сераковський (1772/1773 рр.), який тоді ж був помічником астронома в колегіумі¹⁴. Наталя Швец згадує префекта бібліотеки 1596 р. Христофора Дрогобицького¹⁵. Серед інших відомих керівників бібліотеки згадуються: Єжи Ёнгель (1689/1690 рр.)¹⁶, професор філософії у Львові, Ярославі та Любліні, ректор у Сандомирі та Гданську, префект школи у Львові, автор полемічних праць, спрямованих проти протестантів; Томаш Перковіч (1703/1704 рр.)¹⁷, професор риторики та математики й філософії у Торуні, Львові, Каліші, ректор у Львові та Острозі, відомий проповідник; Матеуш Пакославський (1741/1746 рр.)¹⁸, професор філософії і математики, префект студій у Луцьку та префект школи у Красноставі; Матеуш Шембек (1755/1756 рр.)¹⁹, ректор у Львові, Кременці, Сандомирі та Любліні; Томаш Секержинський (1760/1761 рр.)²⁰, відомий математик та архітектор, професор математики та архітектури у Львові у 1753–1769 рр.; Людвік Гошовський (1769/1771 рр.)²¹, відомий математик та астроном у Львові.

¹² Jerzy Paszenda, «Pomieszczenia biblioteczne u jezuitów polskich», *Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofiarowana ks. Czesławowi Michalunio SJ na 50-lecie ofiarnej pracy w Bibliotece Filozofii cznej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie* (Kraków, 2004): 113–114.

¹³ Łuszczak, *Nauczyciele i wychowawcy*, 26

¹⁴ Імена інших бібліотекарів див.: Łuszczak, *Nauczyciele i wychowawcy*, 45–139.

¹⁵ Natalia Swiec, *Próba rekonstrukcji biblioteki lwowskiego kolegium jezuickiego (1596–1773)* (Kraków: Collegium Columbinum, 2008), 14.

¹⁶ Łuszczak, *Nauczyciele i wychowawcy*, 80.

¹⁷ Ibidem, 88.

¹⁸ Ibidem, 108–111.

¹⁹ Ibidem, 120.

²⁰ Ibidem, 125.

²¹ Ibidem, 136–136.

Після заснування у 1784 р. Львівського університету єзуїтську бібліотеку передали університетській книгозбірні, а на момент ліквідації Товариства Ісуса у 1773 р. вона нібито нараховувала близько 10 тис. томів. Утім, за цим числом немає жодного автора чи назви книги — лише суха цифра. Фактично єдиним дослідженням, у якому відтворено бібліотеку львівських єзуїтів, є укладена Наталією Швець база даних²² та коментар до неї²³. Дослідниці вдалося віднайти та скаталогізувати 201 збережену до нашого часу книгу у 425 томах, що походять з львівської єзуїтської книгозбірні.

Згадуваний вище Людвік Гжебень писав, що головним джерелом для вивчення складу монастирських бібліотек є їхні інвентарі²⁴. На жаль, львівського інвентаря досі не вдалося знайти, хоч немає сумніву, що він існував, як це видно з провенієнційних записів на збережених до нашого часу примірниках²⁵. Отож залишається звернутися до опосередкованих джерел, де може заторкуватися книжкове зібрання львівських єзуїтів. У каталозі Уршулі Пашкевич подано інформацію про два рукописи зі збірки відомого львівського історика Александра Чоловського (Архів давніх актів у Варшаві), створені у 1774 р., після ліквідації осередку єзуїтів у Львові, — список архіву колегіуму та список книг шляхетського колегіуму²⁶. У пізнішому двотомному дослідженні інвентарів та каталогів бібліотек Уршуля Пашкевич подає ще три документи про бібліотеку львівських єзуїтів — каталог кінця ХІХ ст., складений після відновлення Товариства Ісуса, й список книг, закуплених для реколекційного дому єзуїтів у 1913 р.; додано також статтю Станіслава Чешляка про закупівлю книг для реколекційного дому впродовж 1913–1926 рр.²⁷ Єзуїт Пьотр Кохановіч, зібравши відомі йому інвентарі єзуїтських осередків за

²² «Próba rekonstrukcji Biblioteki lwowskiego Kolegium Jezuickiego (1596–1773)», Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów, відвідано 01.07.2021, <https://www.estreicher.uj.edu.pl/inne/lkj/>.

²³ Szvec, *Próba rekonstrukcji*, 5–33.

²⁴ Grzebień, «Organizacja bibliotek jezuickich (I)», 224.

²⁵ Szvec, *Próba rekonstrukcji*, 13–22.

²⁶ Urszula Paszkiewicz, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510–1939)* (Warszawa, 1998), 72.

²⁷ Urszula Paszkiewicz, *Catalogus catalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony* (Warszawa, 2015), 1: 584.

1570–1820 рр., наводить три свідчення: уже згадані джерела з Архіву давніх актів у Варшаві, а також перелік книг Юзефа Гловера, засновника шляхетського колегіуму (Архів Малопольської провінції Товариства Ісуса у Кракові)²⁸. Наталія Швець також згадує список книг, подарованих львівським єзуїтам паном Лубкоським²⁹. Як бачимо, ці джерела не дають змоги дослідити бібліотеку колегіуму повністю, а до того ж вони значно пізніші.

Дослідники констатують, що поки що невідомо де зберігається (і чи взагалі зберігся) каталог бібліотеки колегіуму. Спроба його реконструкції на основі збережених примірників, здійснена Наталією Швець, лише окреслює тематичну палітру видань. Як зразок для можливого порівняння, вона розглядає збережені у фондах відділу рукописних стародрукованих та рідкісних книг Наукової бібліотеки ЛНУ інвентарі єзуїтських бібліотек у Самборі та Перемишлі³⁰, які потрапили сюди наприкінці XVIII ст.³¹. Після війни було проведено інвентаризацію фондів бібліотеки та встановлено відсутність частини рукописних інвентарів³². Тимчасом «втрачені» рукописи осіли в Польщі. У 1945 р. Національній бібліотеці у Варшаві було передано деякі рукописи, вивезені німцями з бібліотеки Львівського університету у 1944 р.³³ й знайдені в Аделіні (Польща). Тоді з університетської бібліотеки вивезли 288 інкунабул та майже 400 рукописів, а в Аделіні знайшлося 42 рукописи і майже 200 інкунабул³⁴, серед іншого — й згадані каталоги та інвентарі близько 30

²⁸ Piotr Kochanowicz, «Inwentarze bibliotek jezuickich 1570–1820. Próba rekonstrukcji», *Librorum amatori*, 171.

²⁹ Szwec, *Próba rekonstrukcji*, 8.

³⁰ Szwec, *Próba rekonstrukcji*, 25–27; Назарій Лоштин, «Інвентарі та каталоги бібліотек католицьких монастирів XVI–XVIII ст. у фондах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка», *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології* 10 (2015): 85–88.

³¹ Лоштин, «Інвентарі та каталоги бібліотек», 80–88.

³² Там само, 79.

³³ Галина Сварник, ред., *Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів. Збірник документів і матеріалів* (Львів, 2010), 1: XXXIII.

³⁴ Роман Дзюбан, *Культурні цінності установ Львова у 1939–1953-х рр.: переміщення і втрати* (Львів, 2020), 123–124.

бібліотек з монастирів, ліквідованих наприкінці XVIII ст.³⁵. Після закінчення Другої світової війни радянська влада спершу вимагала повернути ці матеріали, однак після переговорів було повернуто лише «непольську» частину³⁶. Відтак каталоги монастирських бібліотек, з огляду на їхнє католицьке походження, не підлягали поверненню.

Серед рукописів, що потрапили до Національної бібліотеки у Варшаві, рукопис III.12719 не має точного датування — лише вказівку на кінець XVIII ст.: у вже згаданому каталозі Уршулі Пашкевіч його віднесено до джерел з історії університетської бібліотеки³⁷. Титульний аркуш рукопису прикрашає малюнок з двох елементів (див. додаток 2). У верхній лівій частині зображено герб, не всі поля якого заповнено — він, очевидно, не був домальований. У першому полі бачимо три корони, дві над одною; друге поле порожнє, а в третьому — три лінії, накладені одна на одну у вигляді зірки. Над цими трьома полями зображено менший щит — без гербових елементів, проте під короною, яка увінчує весь щит: цю корону поміщено на грудях імперського двоголового орла під ще однією короною. Під щитом — стрічка з написом «Ad Bonum publicum Subditoru[m] Nostroru[m]»³⁸ [Для суспільного блага наших підданих]. Цей герб, затверджений угорською надвірною королівською канцелярією 16 листопада 1772 р.³⁹, був гербом Королівства Галичини та Лодомерії — адміністративної одиниці, утвореної 1772 р. на приєднаних до імперії Габсбургів землях внаслідок першого поділу Речі Посполитої.

³⁵ Danuta Kamolowa, ed., *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce* (Warszawa, 2003), 357.

³⁶ Patricia Kennedy Grimsted, *Trophies of War and Empire. The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution* (Cambridge, 2001), 164–165. Ще у 1948 р. Міністерство освіти Польської Республіки погоджувалося повернути 12 вірменських рукописів, 3 кириличні та 1 арабський, а «wszystkie inne powinny pozostać w rękach polskich, gdyż są niewątpliwymi polonikami, pisane po polsku lub polskiego pochodzenia, przeważnie łacińskie śródniowieczne». Детальніше див. Галина Сварник, ред., *Львівська національна наукова бібліотека* (Львів, 2019), 2: 183–184.

³⁷ Paszkiewicz, *Catalogus cathalogorum*, 496.

³⁸ Biblioteka Narodowa (далі — BN), Rps 12719 III, ark. 1.

³⁹ Андрій Гречило, «Символи Королівства Галичини і Лодомерії (1772–1918)», в *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя* (Київ, Львів, 2004), I: 542–543.

Присутність елементів цього герба дозволяє точніше датувати документ, оскільки його використовували до затвердження у 1782 р. нового герба, де замість одного орла зображали двох під літерами «O» та «Z» — символами Освенцимського та Заторського князівств у складі Королівства Галичини⁴⁰.

Дві третини нижньої частини малюнку займає жіноча постаць, що підносить у сторону герба розгорнуту книгу з написом «CATHALOGUS Librorum Bibliothecae S[uae] C[esariae] R[egiae] A[postolicae] M[aiestatis] Leopoli»⁴¹ [Каталог книг бібліотеки Ї Цісарської Королівської Апостольської Величності у Львові]. Титулатура у написі, найімовірніше, вказує на Марію Терезію, що правила державою Габсбургів у 1740–1780 рр. Отож датування рукопису можна звзити до 1772–1780 рр. Утім, жоден з елементів малюнка не вказує, про яку саме львівську бібліотеку йдеться. Це не може бути бібліотекою університету, бо його заснували у 1784 р., вже за правління Йосифа II, тимчасом як між 1772–1780 рр. у столиці Королівства Галичини та Лодомерії могли існувати як монастирські книгозбірні, так і бібліотеки навчальних закладів. Зокрема, станом на 1772 р. у Львові діяли кафедральна школа (остаточно занепала наприкінці 1770-х рр.), єзуїтська академія, шляхетський колегіум (до ліквідації Товариства Ісуса у 1773 р.), колегіум нобіліум піарів та папська театинська колегія (до 1785 рр.), а також освітні заклади національних громад Львова. У 1775 р. з'явився й новий навчальний заклад — як спроба реалізувати в Галичині освітню реформу Марії Терезії (в історіографії за ним закріпилася назва «нормальна школа»⁴²): так у Галичині називали початкові школи, запровадженні 1774 р. в ході освітньої реформи в Австрії⁴³. Якщо рівень викладання у школі був вищим, то при ній могли діяти курси для вчителів⁴⁴. Врешті, середню освітню ланку займав створений у 1774 р. на основі закритих єзуїтських навчальних закладів лицей,

⁴⁰ Там само, 543.

⁴¹ BN, Rps 12719 III, ark. 1; Paszkiewicz, *Catalogus cathalogorum*, 496.

⁴² Czesław Majorek, «Początki austriackiego systemu szkolnictwa ludowego w Galicji w latach 1772–1780», *Rozprawy z Dziejów Oświaty* 19 (1976): 91.

⁴³ Halina Rusińska-Giertych, *Kultura książki polskiej we Lwowie w okresie oświecenia* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018), 52. Про освітню реформа та її запровадження в Галичині див.: *Ibidem*, 52–53.

⁴⁴ *Ibidem*, 52.

де викладало декілька колишніх єзуїтів⁴⁵ (для окреслення середньої школи вживали також назв «латинська школа» та «гімназія»⁴⁶). Вищу освіту у Львові репрезентували медичний колегіум для хірургів та акушерок, філософські та правничі курси, з 1776 р. теологічні студії⁴⁷, а в 1776 р. було засновано Collegium Theresianum — третій після єзуїтського та піарського шляхетський колегіум.

Як бачимо, на час укладання рукописного каталога незієдентифікованої бібліотеки в місті діяло чимало навчальних закладів, проте записи на титульному аркуші не вказують на жоден із них. Тому залишається звернути увагу на те, що т.зв «нормальну школу» було розташовано в будівлі єзуїтського колегіуму⁴⁸; очевидно, там же діяла і латинська школа⁴⁹, і щойно згадані курси⁵⁰. Це означає, що фактично вся освіта у тогочасному Львові спиралася на матеріальну базу та бібліотеку єзуїтського колегіуму, якою могли користуватися викладачі та учні всіх навчальних закладів. У звіті начальника львівського округу Мільбахера за 1774 р. зазначено, що до штату працівників латинської школи належить секуляризований єзуїт Станіслав Хмельовський, який доглядає за бібліотекою, отримуючи за це 100 дукатів платні⁵¹. У праці Людвіка Фінкеля також згадується, що колишньою єзуїтською бібліотекою керував О. Фоглер⁵², а до будівлі колишнього колегіуму перевезли книжки з єзуїтських осередків у Кросно та Ярославі. Проте далі історик повідомляє, що списки книг із закритих монастирів, а потім і самі книги стали надходити до Львова лише після відкриття університету в 1784 р. та після приїзду до міста новопризначеного директора універси-

⁴⁵ Ludwik Finkel i Stanisław Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego* (Lwów, 1894), 39.

⁴⁶ Władysław Chotkowski, *Historia polityczna Kościoła w Galicji za rządów Maryi Teresy* (Lwów, 1909), 2: 233, 239.

⁴⁷ Rusińska-Giertych, *Kultura książki polskiej*, 57.

⁴⁸ Majorek, «Początki austriackiego systemu szkolnictwa ludowego», 91.

⁴⁹ Chotkowski, *Historia polityczna Kościoła*, 233.

⁵⁰ Rusińska-Giertych, *Kultura książki polskiej*, 57.

⁵¹ Chotkowski, *Historia polityczna Kościoła*, 233; Богдан Барвінський, *Предмета Університету ім. Франца І у Львові (Критичні замітки до питання про генезу Львівського Університету)* (Львів, 1917), 18.

⁵² Finkel i Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, 43.

тетської бібліотеки Генрика Готфріда фон Бретшнайдера⁵³. Також відомо, що 1775 р. було рекомендовано не звозити до Львова книг з ліквідованих єзуїтських осередків, оскільки це потягне за собою зайві видатки, тому частину книжок варто залишити для місцевих гімназій, а дублікати продати й за виручені кошти купити нові книги⁵⁴.

Чи не ключовою для вивчення неідентифікованого рукопису з Національної бібліотеки у Варшаві є постать Станіслава Хмельовського, бо саме на його ім'я натрапляємо на сторінках рукопису: Sta[niśław] Chmieliewski⁵⁵. Відомі й інші рукописні інвентарі та каталоги бібліотек, ним укладені, як, приміром, інвентарі єзуїтських бібліотек у Перемишлі та Самборі, а також списки дублетів з цих книгозбірень, що зберігаються у Науковій бібліотеці ЛНУ⁵⁶. Станіслав Хмельовський народився у 1744 р., у 1767 р. в Острозі вступив до Товариства Ісуса; відомо, що він був здобув ступінь магістра, проте священницьких свячень не мав⁵⁷. Після ліквідації Товариства він, уже як світська особа, за наказом губерніяльної влади Галичини уклав нові каталоги закритих єзуїтських бібліотек⁵⁸.

У 1774 р. намісник Галичини Андрей Гадік у листі до галицького канцлера графа Врбни писав, що у Львові варто було б заснувати головну бібліотеку (Hauptbibliothek)⁵⁹. Для реалізації цього задуму-

⁵³ Ibidem, 121.

⁵⁴ Chotkowski, *Historia polityczna Kościoła*, 223. Бібліотека Ярославського колегіуму після 1773 р. була розпорошена, частина книг потрапила до Львівського університету, а частину використовували в місцевій гімназії. Детальніше див.: Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, 243. Бібліотека колегіуму в Кросно також була розпорошена. Частина книг потрапила до Львова, а частина перед ліквідацією Товариства Ісуса стала власністю бузького і белзького каштеляна Евариста Куропатницького. Детальніше див.: Ibidem, 331.

⁵⁵ BN, Rps 12719 III, ark. 151.

⁵⁶ Лоштин, «Інвентарі та каталоги бібліотек», 85–88.

⁵⁷ Chotkowski, *Historia polityczna Kościoła*, 224. Ймовірно, під словом «магістр» ішлося про ступінь «scholasticus approbatus», яким позначали особу, що не пройшла повну пробацію в Товаристві Ісуса. Детальніше див. Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, 605.

⁵⁸ Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, 91.

⁵⁹ Увесь подальший сюжет викладено за: Chotkowski, *Historia polityczna Kościoła*, 222–227. На жаль, цей сюжет відсутній у сучасній історіографії історії бібліотек. Традиційно дослідники пишуть про те, що єзуїтську бібліотеку,

му він пропонував на посаду бібліотекаря кандидатуру кавалера Оссуді⁶⁰, знавця кількох мов, з оплатою 800 флоринів та помешканням у колишньому єзуїтському колегіумі. Канцлер звернувся із запитом до Відня, звідки прийшла відповідь (уже наступникові Гадіка, губернатору Генриху фон Ауершпергу), що затвердити Оссуді неможливо, оскільки невідомо, чи вистачить єзуїтських фондів для оплати потрібних учителів. Тут же рекомендували призначили на посаду бібліотекаря професора, який зміг би залучати на допомогу студентів. Наслідком ідеї Гадіка стало те, що Марію Терезію зацікавила доля єзуїтської бібліотеки: імператриця зажадала від губернатора Галичини інформації про стан книг, а також звеліла укласти каталоги бібліотек єзуїтських колегіумів.

На той час за бібліотеку відповідав інспектор Дальмонд. У бібліотеці не було гризунів, комах та вологості; книжок з інших колегіумів також не було, а книги з єзуїтського шляхетського колегіуму зберігалися у двох пакунках⁶¹. Ця бібліотека добре надавалася для створення на її основі головної бібліотеки університету, якщо доповнити її книгами найкращих авторів зі збірок інших колегіумів. Саме тоді Станіславу Хмельовському доручили укласти нові каталоги закритих єзуїтських бібліотек. В той самий час Дальмонд просив призначити його бібліотекарем, що підтримував і губернський радник Кноп (згодом у цьому відмовили). Згідно з рапортом Дальмонда, єзуїтська бібліотека складалася з латинськомовних та польськомовних книжок і невеликої кількості франкомовних, а творів німецькою мовою не було. Зрештою у Відні прийняли рішення (розпорядження надійшло до Львова 5 липня 1775 р.) про заснування головної бібліотеки. Дублетні видання належало продати, на закупівлю нових книжок призначили 200 флоринів з єзу-

як і академію, було закрито після 1773 р. Див.: Наталія Швець, уп., *Енциклопедія Львівського університету. Наукова бібліотека: Матеріали до енциклопедії* (Львів, 2005), 16.

⁶⁰ Оссуді відомий як видавець першої газети на території України — «Gazette de Leopold» у 1776 р. у Львові.

⁶¹ Ймовірно, ідеться про книги, згадані у переліку 1774 р. «*Consignatio Librorum post abolitionem ordinis Societatis Jesu in Collegio Nobilium Leopold[iensis] deprehensorum*» — тут зафіксовано 38 позицій (Центральний державний історичний архів України, м. Львів, колекція мікрофільмів 7, м/ф 261).

їтського фондушу; книгозбірню веліли поділити на чотири відділи, приставивши до неї двох або трьох осіб, які володіють мовами, й залучивши кількох студентів як писарів для фіксації назв та кількох осіб для розміщення книг у сховищах. Опіку над бібліотекою було наказано доручити найдосвідченішому й найстаршому професорові під наглядом губерніяльного урядовця.

Губернатор добився того, щоб бібліотекарем затвердили колишнього єзуїта — згаданого вище Фоглера. Людвік Фінкель подає ім'я бібліотекаря скорочено — як «О». Особи з іменем на «О» в індексі єзуїтів Речі Посполитої знайти не вдалося: там фіксується лише отець Юзеф Ян Фоглер, народжений 1746 р., який вступив до Товариства Ісуса 1761 р., помер після 1785 р.⁶² Відомо, що він обіймав посаду бібліотекаря ще й у 1780 р. та мешкав у будинку під номером 90 (H[e]r[r] Joh[ann] Vogler Bibliothekarius, log[i]eren 90)⁶³ — під цим номером на мапі Львова 1777 р. зображено будівлю колишнього єзуїтського колегіуму⁶⁴. До обов'язків нового бібліотекаря входило щорічно надсилати список книг, які треба закупити; двома роками пізніше датується робоча інструкція, що передбачала поділ бібліотеки на відділи, зобов'язання укласти 11 (!) каталогів і регламент робочого часу бібліотекаря: щодня, окрім неділі та свят, з 10-ї до 12-ї зранку і з 2-ї до 4-ї пообіді (влітку з 3-ї по 5-ту). Вказувалося, що читач має бути забезпечений кріслом, столом, чорнилом і піском для писання; читачам заборонялося розмовляти, плямувати або креслити книги; перед виходом з бібліотеки книгу належало здати бібліотекареві. Також заохочувалося, щоб професори «вважала бібліотеку власною, бо вигідніше мати книжки в бібліотеці, аніж удома», та могли позичати їх під розписку⁶⁵. Очевидно, що одному бібліотекареві було неможливо укласти 11 каталогів, тож навряд чи їх реально уклали. Владислав Хотковський вважає, що авторові інструкції, Францу Стефану Раутенштрауху, йшлося про те, аби продемонструвати Марії Терезії успішність її освітніх реформ⁶⁶.

⁶² Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, 868.

⁶³ *Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien: für das Jahr 1780* (Lemberg, 1780), 55.

⁶⁴ «Столичне місто Лемберг», Центр міської історії Центрально-Східної Європи, відвідано 01.07.2021, <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34493>.

⁶⁵ Chotkowski, *Historia polityczna Kościoła*, 227.

⁶⁶ *Ibidem*.

Відштовхуючись від описаної вище історії формування головної бібліотеки у Львові на основі книгозбірні єзуїтського колегіуму, а також від записів на титульному аркуші рукопису III.12719 з Національної бібліотеки у Варшаві, видається логічним стверджувати, що уміщений тут каталог незідентифікованої книгозбірні є каталогом власне тієї нової бібліотеки, що її сформували у Львові згідно з рішенням Відня. За доказ цього припущення слугує запис у старій інвентарній книзі рукописів Наукової бібліотеки ЛНУ. У варшавському рукописі наведено старий бібліотечний шифр з довоєнної університетської книгозбірні — 301 III, а в щойно згаданій львівській інвентарній книзі під цим самим шифром записано «Catalogus librorum biblioth[ecae] c[aesarae] r[egii] Leopoliensis»⁶⁷. Отже, йдеться про цісарсько-королівську бібліотеку — найімовірніше, нову книгозбірню, що існувала у Львові до заснування університетської бібліотеки у 1784 р. Якщо врахувати, що ця книгозбірня постала на основі зібрання єзуїтів, то можна впевнено стверджувати, що рукопис III.12719 з Національної бібліотеки у Варшаві і є каталогом бібліотеки Львівського єзуїтського колегіуму.

Варто навести ще декілька доказів на користь цієї думки. Перший — це сама постать Станіслава Хмельовського, чие ім'я згадується у підсумковому записі рукопису (до нього ми далі повернемося), чітко вказуючи на колишнього єзуїта як укладача каталогу. На те саме вказують ще два факти. Порівняння почерків Варшавського рукопису III.12719 з рукописами 293 III (бібліотека єзуїтів у Перемишлі), 292 III (дублети бібліотеки єзуїтів у Перемишлі) і 295 III (бібліотека єзуїтів у Самборі та її дублети) у фондах Наукової бібліотеки ЛНУ (всі вони містять особисті підписи Хмельовського 1774 р.) показує їхню безсумнівну ідентичність. Це означає, що саме він був укладачем каталогу III.12719. Окрім того, відштовхуючись від дат укладення описів бібліотек у Перемишлі та Самборі, можна ствердити, що й опис львівської бібліотеки укладений того самого року, тобто він фіксує склад єзуїтської бібліотеки на наступний рік після ліквідації Товариства Ісуса. Врешті, на те, що йдеться саме про єзуїтську бібліотеку, свідчить тематична група книжок «Аста

⁶⁷ Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка, відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка (далі — НБ ЛНУ, ВРСРК), Інвентарна книга рукописів, С. 35.

Singularia Societatis / Libri Societatis Jesu»⁶⁸, до якої внесено праці про діяльність Товариства Ісуса, життя єзуїтських святих, нормативні документи Товариства. Малоімовірно, щоб у бібліотеках неєзуїтських монастирів та інституцій виокремлювали таку тематичну категорію. Принагідно варто додати, що в згаданих рукописах тематичне групування книжок фактично ідентичне. Це означає, що або в єзуїтських осередках це усталилося як певна стандартна система, або що власне так книжки класифікував за тематикою Станіслав Хмельовський. Водночас він за тими самими категоріями укладав списки дублетних книг або як окремі документи (Перемишль), або записував їх після «основного» складу бібліотеки (Самбір, Львів). Отже, враховуючи сказане, можна повторити ключовий висновок: рукопис III.12719 з Національної бібліотеки у Варшаві — це каталог бібліотеки Львівського єзуїтського колегіуму, укладений 1774 р. колишнім єзуїтом Станіславом Хмельовським на вимогу владних органів Королівства Галичини та Лодомерії.

Перейдімо до складу єзуїтської бібліотеки у Львові, що засвідчений у двох частинах рукопису. Перша — це власне каталог на аркушах 3–138 зв., друга — це список дублетних книг бібліотеки на аркушах 191 зв.–219 зв. Після списку дублетів міститься підсумковий запис:

Omniu[m] qui Sup[erata] Libroru[m] 1287
 Manuscripta nullius utilit[at]is 200
 Libr[i] ad lengi B. V.[?] 5
 Summa omnium 1492
 Sta[nisław] Chmieliewski

Окрім числових показників, інтерес привертає згадка про двісті рукописів, які не мають жодної користі (nullius utilitatis). На жаль, неможливо сказати, про що йдеться — чи про конспекти учнів та професорів, чи про внутрішню документацію колегіуму тощо.

Окрім записів самого Станіслава Хмельовського, у рукописі є нотатки олівцем та примітки чорнилом іншого почерку — ймовірно, Фоглера, який працював бібліотекарем після 1775 р.

У наведеній далі таблиці подано інформацію про тематичні групи та про кількість записів щодо кожної з груп. Йдеться лише про

⁶⁸ BN, Rps 12719 III, ark. 100–101.

записи Станіслава Хмельовського, де зафіксовано склад бібліотеки Львівського єзуїтського колегіуму після ліквідації Товариства Ісуса.

ТЕМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ	КІЛЬКІСТЬ КНИГ	ДУБЛЕТИ
Commentarij In Sacram Scripturam	146	83
Patres	79	5
Acta Poloniae	80	25
Philosophi	209	76
Theologi Controversi	120	51
Theologi Morales	133	30
Theologi Speculativi	244	66
Ius Canonicum	166	16
Historici et Politici	242	79
Historici Sacri	224	98
Concionatores	297	154
Iuristae Civiles (Ius Civile)	59	14
Rhetores	138	77
Poetae	170	92
Ascetae et Meditatores	344	206
Acta Singularia Societatis (Libri Societatis Jesu)	68	24
Mathematici	160	37
Libri Italici	166	
Libri Gallici	32	
Libri Mixti	58	
Libri Hebrei	24	
Libri Graeci	54	
Libri Praecatorij (Praecatorius)	82	13
Medici	231	21
Grammatici	116	35
Catechistae	29	
Prohibiti	22	
Turcarum	3	
Anglici	1	
Libri Germanici	4	
Всього	3701	1202

Спершу звернімося до дублетних книг. У прикінцевому записі Станіслав Хмельовський обраховує число дублетів на 1287 томів,

натомість підрахунок за тематикою показує їх дещо менше — 1202 позицій. Ймовірно, різниця пов'язувалася з тим, що деякі книжки було представлено кількома томами, хоч в самому це не відображено. Основна частина книг разом із дублетами у підсумку складала 4903 (4988) позицій. Враховуючи можливі помилки при реєстрації, можна округлити це число до 5 тис., і тоді воно різко контрастуватиме з поширеною в історіографії тезою про 10 тис. книг на момент ліквідації львівського осередку Товариства Ісуса⁶⁹.

З огляду на цю цифру видається майже неймовірним, що після нищівної пожежі 1734 р. львівським єзуїтам вдалося за короткий час, упродовж сорока років, зібрати настільки велику бібліотеку. Вона вдвічі перевищувала решту монастирських книгозбірень Львова: станом на 1777 р. бібліотека монастиря кармелітів босих налічувала близько 3700 книг⁷⁰, у 1776 р. 4 тис. книг належало домініканцям⁷¹, а на середину XVIII ст. близько 3700 бернардинцям⁷². Пояснюючі ці розбіжності, варто звернутися до вже згаданої праці Людвіка Гжебеня про єзуїтські бібліотеки. За його спостереженням, на час ліквідації Товариства Ісуса у 1773 р. єзуїти мали 58 бібліотек при колегіумах, серед яких лише десять налічували понад 10 тисяч книг, зокрема у Бранево, Ярославі (Св. Яна), Каліші, Кракові (Св. Варвари та Св. Стефана), Любліні, Несвіжі, Познані, Варшаві та Вільнюсі. Львівський колегіум володів бібліотекою у понад 5 тисяч томів⁷³, що значно ближче до встановлених на основі рукопису III.12719 показників. Це вкотре свідчить на користь того, що цей каталог являє собою опис бібліотеки єзуїтського колегіуму на момент ліквідації осередку у Львові.

⁶⁹ Łuszczak, *Nauczyciele i wychowawcy*, 26; Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, 379–380.

⁷⁰ Назарій Лоштин, «Чи всі “заборонені” книги справді заборонено? (на прикладі бібліотеки кармелітів у Львові XVIII ст.)», в *Матеріали міжнародної наукової конференції «Реформація як суспільне явище: український вимір»* (Львів, 2018), 100.

⁷¹ Irena Szostek, «Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776», w *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972* (Warszawa, 1975), 2: 446.

⁷² Назарій Лоштин, «Бібліотека монастиря бернардинців у Львові та її користувачі у 1771–1784 рр.», *Rocznik Lubelski* XLII (2016): 20.

⁷³ Grzebień, «Organizacja bibliotek (II)», 256.

Детальний опис тематичного наповнення бібліотеки обсягом майже 5 тис. книжок у форматі статті видається мало ймовірним завданням: його варто відкласти до більшого, можливо монографічного, опрацювання. Тут же окреслю тільки загальні тенденції у складі бібліотеки. Домінування праць із різних галузей теології вочевидь зумовлювалося практичними потребами у веденні аскетичного чернечого життя, відправленні богослужінь тощо, а водночас — із освітньою діяльністю, адже при колегіумі діяла школа, згодом академія. Навчальні заклади єзуїтів орієнтувалися на підготовку не лише членів Товариства, а й кліриків для Львівської архидієцезії та шляхетської молоді. Корисними такі книжки були й під час місіонерської діяльності, адже львівські єзуїти від початків існування осередку організовували місії на Поділля, Волинь та до Молдавії⁷⁴, а також опікувалися місіонерськими осередками у Персії і Константинополі (Стамбулі)⁷⁵.

Присутність книжок національними мовами (наприклад, італійською та французькою, чотири німецькою та видання іншими мовами) варто пов'язати з практичною потребою вивчення цих нових для освітнього канону XVIII ст. мов (французька та німецька), а також із сприйняттям цих праць як іншомовних, написаних не латиною чи польською⁷⁶. Привертає увагу запис про англomовну книжку «Comedia Lingua Anglica»⁷⁷ і три примірники Корану («Alcoranum Turcicum») турецькою⁷⁸. Серед грецьких книг трапляються українські релігійні видання. На жаль, через стислу описовість назви неможливо встановити, про що йдеться: «Breviarium Rhutenicum Graecum», «Liber precatorius Rhutenicus»,

⁷⁴ Василь Кметь, «Львівський єзуїтський колегіум на тлі контрреформації у Речі Посполитій в XVI — першій половині XVII ст.», *Проблеми архівознавства і джерелознавства. Збірник наукових праць до 90-річчя від дня народження проф. В.Стрельського* 4 (2001): 347.

⁷⁵ Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, 379.

⁷⁶ Anna Dymmel, Piotr Dymmel, «Biblioteka kolegium jezuitów w Lublinie i jej losy», *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 109 (2018): 149. Практика виокремлювати книги іноземними мовами поширена й у інших монастирських бібліотеках. Приклади такого виокремлення у поділі книг див.: Лоштин, «Інвентарі та каталоги бібліотек», 81, 83, 86, 87.

⁷⁷ BN, Rps 12719 III, ark. 137.

⁷⁸ Ibidem.

«Liber Rhutenorum»⁷⁹. Позначення українських православних видань як грецьких варто пов'язувати з ототожненням кириличного шрифту з грецьким, тобто православним, обрядом⁸⁰.

Майже п'ять сотень книжок, присвячених світській та церковній історії, свідчить про інтерес езуїтів до цієї галузі знань⁸¹. Рубрику «Acta Singularia Societatis» наповнюють статутні документи, тексти засновників Товариства Ісуса, життя езуїтських святих тощо. Ймовірно, виокремлення збірки книг з математики пояснюється важливістю цього предмету та високим рівнем його викладання у Львівській езуїтській академії: у XVIII ст. місцевий осередок езуїтів був одним з важливих центрів навчання математики⁸².

Окрему увагу привертає невелика кількість заборонених книг⁸³. Варто нагадати, що лише езуїти де-юре мали право зберігати заборонені книги, хоч де-факто вони були й у бібліотеках інших орденів. У львівській езуїтській бібліотеці до таких належали твори Еразма Роттердамського й Мартіна Лютера; лютеранські («Buch Evangelica Lutherana», «Lutherani liber») та янсеністські книжки («Jansenii Duella», «Trifolium Ioannis Iansenij»); праці з магії та демонології («Disquisitionum magicarum libri sex») езуїта Мартіна Дельрію, «Magiae naturalis sive de miraculis rerum naturalium» Джамбатісти делла Порта; трактат про філософське й медичне трактування жіночої сексуальності та репродуктивності «De secretis mulierum», що його приписують відомому домініканського вченому Альберту Великому або комусь із його послідовників; «De revolutione animarum humanarum» алхіміка Франциска Меркурія ван Гельмонта; юдейська кабала під записом «Sohar sive Cabala», а також власний бібліотечний примірник Індексу заборонених книг. Книги з цієї невеликої збірки заборонених книг перегуку-

⁷⁹ Ibidem, 120.

⁸⁰ На схожий запис натрапляємо в інвентарі бібліотеки монастиря тринітаріїв у Станіславові. Книгу під записом «БУКВАРЬ» позначено як грецьку: НБ ЛНУ, ВРСРК, рук. 294 III, арк. 15.

⁸¹ Детальніше про історію у львівських езуїтів див.: Василь Кметь, «Історичні студії у Львівській езуїтській академії (1661–1773)», *Київська Академія* 13 (2016): 173–203.

⁸² Łuszczak, *Nauczyciele i wychowawcy*, 17.

⁸³ BN, Rps 12719 III, арк. 137–137 v.

ються з дещо більшим зібранням подібних текстів у бібліотеці єзуїтів у Перемишлі⁸⁴.

* * *

Як зазначалося, після ліквідації Товариства Ісуса бібліотеку колегіуму читачі використовували й надалі, про що свідчать численні помітки в рукописному каталозі. Їх зроблено іншим почерком — можливо, рукою згаданого Фоглера, який керував бібліотекою, олівцем та чорнилом, подеколи чорнилом поверх олівця. Бібліотекар відповідально ставився до роботи та займався впорядкуванням бібліотеки, для прикладу:

- після переліку книг у тематичних групах здійснено запис «Revisi», тобто звірів після укладення каталогу Станіслава Хмельовського;
- є записи про переміщення книг «N[ota] B[ene] transpositio»;
- є уточнюючі записи, коли книжка щезла «N[ota] B[ene] deest»;
- є уточнюючі записи про нумерацію, наприклад «N[ota] B[ene] ad nu[meros] 124–125»;
- є записи про пошкодження книг, наприклад «N[ota] B[ene] sine titulo»;
- є вказівки про конволюти: наприклад, при назві «Opisanie Całego Swjata» (ймовірно, ішлося про «свіже» видання 1773 р. варшавських єзуїтів «Geografia Powszechna Czasow Terazniejszych Albo Opisanie krótkie kraiów całego świata» Кароля Вирвіча) нижче дописано «Altmani Meletomata Critica» (це, мабуть, книжка Йогана Георга Альтманна «Meletemata philologico-critica») й обидва записи об'єднано дужкою⁸⁵;
- є уточнення назв: наприклад до запису «Publij» дописано «Terentii Comediae»⁸⁶, тобто твір римського комедіографа Публія Теренція Афра, а в другому випадку закреслено «Terentii» та поруч дописано «Horatii opera Error», тобто виправлено помилку в атрибуції праць Горація Теренцію⁸⁷.

⁸⁴ Назарій Лоштин, «Haeretici prohibiti: заборонені книги у бібліотеці єзуїтського колегіуму в Перемишлі (за матеріалами інвентаря 1774 р.)», *Київська Академія* 13 (2016): 204–227.

⁸⁵ BN, Rps 12719 III, ark. 53

⁸⁶ Ibidem, ark. 86 v.

⁸⁷ Ibidem.

Частина записів повідомляє про випозичення книжок із бібліотеки тим чи тим особам. Тут же натрапляємо на фіксацію передачі однієї з книг до Відня: під назвою «*Constitutionum Regni Poloniae*» (мабуть, котресь із видань праці юриста Павла Щербіча «*Promptuarium Statutorum omnium et Constitutionum Regni Poloniae*» або про «*Promptuarium Legum et Constitutionum Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuniae*» Августина Колудзького) дописано: «*in Viennam apud D[ominum] de Copiam [?] N[ota] V[ene]*»⁸⁸. До Відня позичали й книжки з інших монастирських бібліотек Львова, як, наприклад, з бібліотеки бернардинців у 1775 р. працю «*Thaumaturgus Russiae, Beatus Servus Dei Ioannes de Ducla*» про особливо шанованого Бернардинським Орденом львівського блаженного Яна з Дуклі, про що свідчить запис у журналі використання книг монастирської бібліотеки⁸⁹. На передачу якихось двох рукописів з текстом Яна Длугоша в Галицьке губернаторство вказує запис «*Długosz manuscriptum In Ex: [?] Gubernio*»⁹⁰.

Вдалося ідентифікувати кількох користувачів бібліотеки, хоч невідомо, коли це ставалося. Приміром, довгу низку праць із церковного права позичав «Кпор» (мабуть, Франциск Йозеф Кноп, асесор галицької шкільної комісії, що розпочала роботу з 1778 р.⁹¹). Йому надавали в користування: «*Institutiones Ecclesiasticae*» Просперо Лоренцо Ламбертіні (майбутнього папи Бенедикта XIV); окремі томи «*Jus canonicum universum*» францисканця Анаклета Райфенштуеля та «*Jus canonicum*» Гайнриха Пірхінга⁹²; п'ятий том «*Bibliotheca canonica, juridica, moralis, theologica*» францисканця Люція Фераріса⁹³; другий том «*Jus canonicum universum*» бельгійця Зегера Бернарда ван Еспена; незідентифіковану працю «*Francisci de Hieronimo Jus Canon[icum]*»⁹⁴; трактат «*Decisiones Sacramentales*» видатного італійського каноніста Джованні Клерікато⁹⁵.

⁸⁸ Ibidem, ark. 13.

⁸⁹ Лоштин, «Бібліотека монастиря бернардинців», 25–26.

⁹⁰ BN, Rps 12719 III, ark. 15.

⁹¹ Finkel i Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, 41.

⁹² BN, Rps 12719 III, ark. 42 v.

⁹³ Ibidem, ark. 43.

⁹⁴ Ibidem, ark. 44 v.

⁹⁵ Ibidem, ark. 46 v.

Ще одним користувачем був «Milbaker» (очевидно, префект гуманітарних класів у Львові та академічної гімназії Мільбахер⁹⁶): йому видавали «Żywoty świętych» Пьотра Скарги⁹⁷. Декілька книг позичали незіденфіковані священики: так, «apud partum Frizinger» було надано Біблію латиною та біблійну конкорданцію (обидві з дублетів)⁹⁸, а також спарену третю й четверту частини праці італійського єзуїта Фердинандо Дзуконні «Lezioni della sciencia de santi»⁹⁹. Отцю Ольховському видали єзуїтський збірник правил «Institutum Societatis Iesu»¹⁰⁰. Один раз натрапляємо й на прізвище Хмельовського, який позичав із бібліотеки латинську Біблію¹⁰¹. Для невказаного професора філософії надавали зібрання творів Марка Тулія Ціцерона¹⁰², а якийсь «D[ominus] Steuchen[?]» випозичив хроніку Длугоша «Długosz de Rebus Poloniae»¹⁰³ та юдейську Кабалу «Sohar sive Cabala»¹⁰⁴.

Активно користувався бібліотекою незіденфікований «Навік»: судячи з його книжкових зацікавлень — викладач теологічних студій, бо позичені книжки стосувалися здебільшого канонічного права, як уже згадана «Bibliotheca...» Фераріса¹⁰⁵; 4-й і 5-й томи коментарів до Декреталій Григорія IX Просперо Фагнані¹⁰⁶; 3-й і 4-й томи «Jus canonicum» Пірхінга¹⁰⁷; 3-й і 4-й томи та «Index Operum» праці «Sacrae Rotae Romanae Decisionum» Просперо Фаріначчі¹⁰⁸; «Praxis episcopalis» Павела Пясецького¹⁰⁹. На жаль, не вдалось встановити детальнішої інформації про цього користувача бібліотеки. Серед викладачів теологічних студій у Львові відомі домініканці

⁹⁶ Finkel i Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, 43, 147.

⁹⁷ BN, Rps 12719 III, ark. 62.

⁹⁸ Ibidem, ark. 218 v.

⁹⁹ Ibidem, ark. 108.

¹⁰⁰ Ibidem, ark. 194 v.

¹⁰¹ Ibidem, ark. 218 v.

¹⁰² Ibidem, ark. 79 v.

¹⁰³ Ibidem, ark. 13 v.

¹⁰⁴ Ibidem, ark. 137.

¹⁰⁵ Ibidem, ark. 29.

¹⁰⁶ Ibidem, ark. 42.

¹⁰⁷ Ibidem, ark. 42 v.

¹⁰⁸ Ibidem, ark. 44 v.

¹⁰⁹ Ibidem, ark. 47.

Маріан Гуся (моральна теологія), Вінцент Діханіч (догматика) та колишній єзуїт Юзеф Скобера (іврит)¹¹⁰, а канонічне право у Львові читав Ян Амброс¹¹¹.

Найвідомішим користувачем бібліотеки був астроном та картограф Йозеф Лізганіч. Колишній єзуїт, він після першого поділу Речі Посполитої та входження частини українських земель до імперії Габсбургів працював над створенням карти Галичини, а згодом був радником Галицького Губернаторства та викладав у Львові практичну геометрію¹¹². У рукописному каталозі його прізвище згадується кілька разів (див. додаток 3): уперше поруч зі згаданою книжкою «*Constitutionum Regni Poloniae*», переданою до Відня¹¹³. Інші праці стосувалися математики та суміжних наук — інженерії, архітектури, гномоніки, як-от: «*Theatrum Machinarum Novum*» Георга Андреаса Бьоклера про конструювання машин та «*Cursus mathematicus*» єзуїта Каспара Шотта¹¹⁴; збірник математичних праць єзуїта Атанасія Кірхера¹¹⁵; один із численних трактатів про архітектуру Йозефа Фуртенбаха¹¹⁶; незієдентифікована книжка «*Stempelli de Astrolabio*»¹¹⁷; праця єзуїта Войцеха Бистшоєвського «*Mathesis*» — очевидно, йшлося про видання «*Informacja matematyczna rozumie ciekawego Polaka świat cały, niebo i ziemię i co na nich jest w trudnych kwestiach i praktyce jemuż ułatwiająca*»¹¹⁸; праці механіка Йогана Петерсона Штенгля «*Gnomonica universalis*» та єзуїта Войцеха Тильковського

¹¹⁰ Finkel i Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, 42.

¹¹¹ Ibidem, 39.

¹¹² Уляна Кришталович, «Картограф та астроном Йозеф Лізганіч: львівський період діяльності (1772–1799)», в *Картографічне моделювання та географічні інформаційні системи: збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, 3–5 жовтня 2019 року* (Львів, 2019), 134–137; Алєксандр Дрбал, «Видатний австрійський астроном, геодезист і картограф профєсор Йозеф Ксавєр Лісганіч (1719–1799)», *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва* 1 (25) (2013): 26–27.

¹¹³ BN, Rps 12719 III, ark. 13.

¹¹⁴ Ibidem, ark. 104.

¹¹⁵ Ibidem, ark. 104 v.

¹¹⁶ Ibidem, ark. 105.

¹¹⁷ Ibidem, ark. 105 v.

¹¹⁸ Ibidem, ark. 106.

«Arithmeticae Curiosae»¹¹⁹. Як бачимо, книжкові зацікавлення Лізганіґа відповідали сфері його професійної діяльності. Позичав він книжки й з інших бібліотек: так, у вже згаданому журналі використання бібліотеки монастиря бернардинців під 11 листопада 1774 р. є підписана ним власноручно нотатка про те, що йому видали перший том «Acta Sanctorum»¹²⁰.

* * *

Підсумовуючи аналіз рукопису III.12719 з Національної бібліотеки у Варшаві, можемо констатувати, що, по-перше, книгозбірня Львівського єзуїтського колегіуму на момент ліквідації Товариства Ісуса налічувала не 10 тис. книг, як здебільшого твердять, а вдвічі менше — близько 5 тис., а, по-друге: після ліквідації колегіуму вона не була закритою, надалі виконуючи одну зі своїх функцій — допомагати під час навчання, щоправда тепер не вихованцям єзуїтської академії, а викладачам навчальних закладів, створених новою владою.

Від 1784 р. у Львові, столиці Королівства Галичини та Лодомерії, розпочне діяти новий світський навчальний заклад — Львівський університет, званий Йосифінським за іменем засновника — імператора Йосифа II. Тоді ж було започатковано формування університетської книгозбірні, в основу якої лягло книжкове зібрання львівських єзуїтів, а також бібліотеки закритих або реформованих під час правління Йосифа II монастирів Галичини та Буковини. Їх доповнив імператорський «подарунок»: новопризначений директор університетської бібліотеки Генрик Готфрід фон Бретшнайдер привіз із Відня збірку лейб-медика та префекта Імператорської придворної бібліотеки Пія Ніколауса Гареллі (1670–1740) та його сина Йоганна Баптиста Гареллі (1720–1741), що налічувала близько 11 тис. томів, а доти була частиною бібліотеки Терезіанської Академії у Відні. У такий спосіб барокові монастирські зібрання мали сприяти діяльності нового світського університету епохи Просвітництва.

Бібліотека Львівського єзуїтського колегіуму як цілісний книжковий комплекс припинила своє існування після 1784 р. Така сама доля спіткала й книгозбірні інших ліквідованих монастирів. Відомо,

¹¹⁹ Ibidem, ark. 106 v.

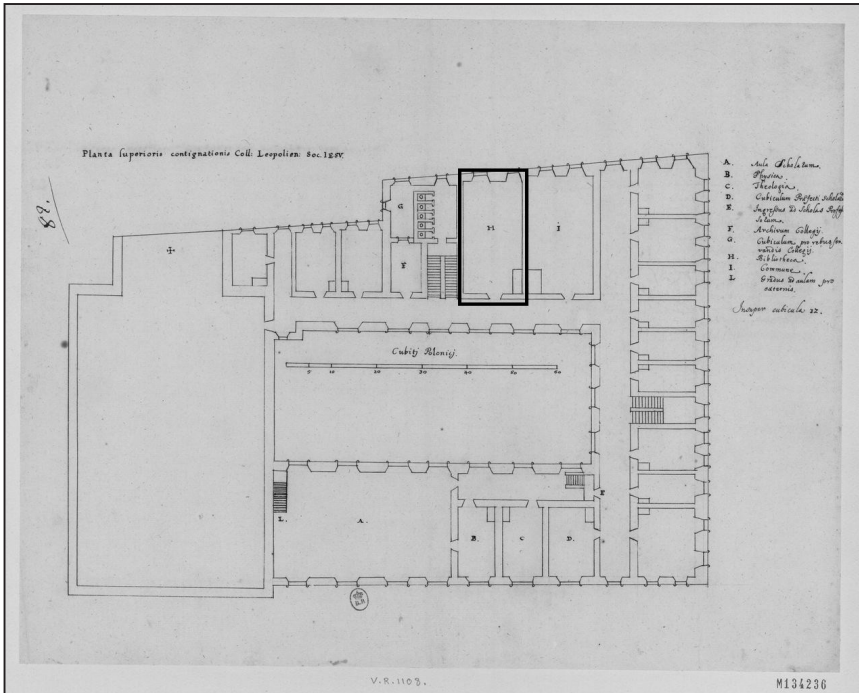
¹²⁰ НБ ЛНУ, ВРСРК, рук. 287 III, арк. 12.

що директор університетської бібліотеки відбирав книжки на макулатуру, а окремі було продано на аукціонах: у 1790 р. на продаж виставили 4935 позицій, у 1795 р. 2021-ну, у 1796 р. 1051-ну, у 1803 р. 1186, хоч скільки саме було продано невідомо¹²¹. На початку XIX ст. уклали каталоги книг, що надійшли з монастирських бібліотек — на жаль, без зазначення походження¹²². У пожежі університетської бібліотеки 2 листопада 1848 р. вдалося врятувати лише 13 тис. з 51 тисячі зібрання, причому тоді могли загинути й книжки з бібліотеки львівських єзуїтів. Ще частину вивезли нацисти під час Другої світової війни. Як уже згадувалося, сьогодні ми знаємо лише кілька сотень назв, що їх виявила Наталія Швець у бібліотеках України та Польщі. Проте виявлений автором цих рядків рукописний каталог книгозбірні Львівського єзуїтського колегіуму відкриває перед дослідниками нові можливості для вивчення єзуїтської книжкової спадщини та інтелектуальної культури Товариства у Львові загалом.

¹²¹ Можливо, саме тоді одна з книг з бібліотеки львівських єзуїтів, що зараз зберігається у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського, потрапила до колекції бібліофіла Йоахима Хрептовича. Детальніше див.: Галини Ковальчук, ред., *Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: довідник. Випуск 1. Історичні бібліотеки державних навчальних установ Києва* (Київ, 2020), 152–161. Йоахим Хрептович також придбав книги з Варшавської публічної бібліотеки Юзефа Анджая Залуського, з яким свого часу обмінювалися книгами львівські єзуїти. Детальніше див.: Łuszczak, *Nauczyciele i wychowawcy*, 26. Тому не виключено, що книга львівських єзуїтів потрапила до Хрептовича через Варшаву.

¹²² Про каталог книг античних авторів, що надійшли з монастирських бібліотек, див.: Назарій Лоштин, «Рукопис “Auctores veteres graeci et latini...” як джерело до історії Бібліотеки Львівського університету», *Записки товариства імені Шевченка ССЛХХІ* (2018): 248–270. Цей рукопис зараз належить Науковій бібліотеці Львівського університету. Каталоги латинських та німецьких, французьких, італійських, іспанських та англійських і польських книг зберігаються у Національній бібліотеці у Варшаві. Див.: Paszkiewicz, *Catalogus cathalogorum*, 495–496.

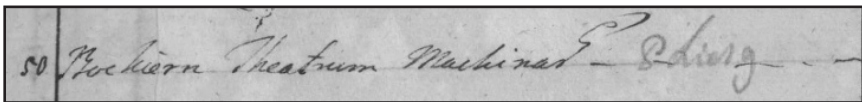
Додатки

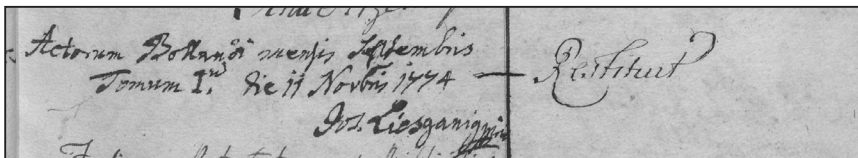
Бібліотека на плані другого поверху будівлі колегіуму 1696 р.

Титульний аркуш рукопису III.12719.

Запис про позичення Йозефу Лізганігу книги
Георга Андреаса Бьоклера «Theatrum Machinarum Novum».

Власноручний запис Йозефа Лізганіга
від 11 листопада 1774 р. про отримання книги
«Acta Sanctorum» з бібліотеки монастиря бернардинців
у Львові та примітка про повернення книги.

Bibliography

Barvinskyi, Bohdan. *Predtecha Uniwersytetu im. Frantsa I u Lvovi (krytychni zamiatky do pytannia pro henezu Lvivskoho Uniwersytetu)*. Lviv, 1917.

Betlej, Andrzej. «Kościół p. w. Śś. Piotra i Pawła oraz dawne kolegium ks. jezuitów». *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Ruskiego* 20 (2012): 71–132.

Biblioteka Narodowa, Rps 12719 III.

Bibliothèque Nationale De France. «Collège de Lvov, Ukraine: projet — plan du premier étage». Accessed July 1, 2021. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8448783b.r=Coll%C3%A8ge%20de%20Lvov%2C%20Ukraine%20%20projet%20-%20plan%20du%20premier%20C3%A9tage%5D%20%205Bdessin%2C%20plan%5D?rk=21459;2#>

Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów. «Próba rekonstrukcji Biblioteki lwowskiego Kolegium Jezuickiego (1596–1773)». Accessed July 1, 2021. <https://www.estreicher.uj.edu.pl/inne/lkj/>

Chotkowski, Władysław. *Historia polityczna Kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy*. T. 2. Lwów, 1909.

Drbal, Aleksandr. «Vydatnyi avstriiskyi astronom, heodezyst i kartohraf, profesor Yozef Ksaver Lisganig (1719–1799)». *Suchasni dosiahnennia heodezychnoi nauky ta vyrobnytstva* 1(25) (2013): 24–30.

Dziuban, Roman. *Kulturni tsinnosti ustanov Lvova u 1939–1953-kh rr.: peremishchennia i vtraty*. Lviv, 2020.

Dymmel, Anna, and Dymmel, Piotr. (2018). «Biblioteka kolegium jezuitów w Lublinie i jej losy». *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 109 (2018): 135–168.

Finkel, Ludwik, and Stanisław Starzyński. *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*. Lwów, 1894.

Grzebień, Ludwik, ed. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996.

Grzebień, Ludwik. «Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku (I)». *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 30 (1975): 223–278.

Grzebień, Ludwik. «Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku (II)». *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 31 (1975): 225–281.

Hrechylo, Andrii. «Symvoly Korolivstva Halychyny i Lodomerii (1772–1918)». In *Do dzherel. Zbirnyk naukovykh prats na poshanu Oleha Kupchynskho z nahody yoho 70-richchia*. 1: 538–553. Kyiv, Lviv, 2004.

Hudyma, Yurii, Volodymyr Kachmar, and Roman Tarnavskiy. «UNIVERSITAS LEOPOLIENSIS: NOSCE TE IPSUM. Pratsi z istorii Lvivskoho universytetu». In *ENCYCLOPEDIA. Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka*. II: 746–750 (2014).

Kamolowa, Danuta, ed. *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*. Warszawa, 2003.

Kennedy Grimsted, Patricia. *Trophies of War and Empire. The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution*. Cambridge, 2001.

Kmet, Vasyl. «Istorychni studii u Lvivskii yezuitskii akademii (1661–1773)». *Kyivska Akademiia* 13 (2016): 173–203.

Kmet, Vasyl. «Lvivskiy yezuitskyy kolehium na tli kontrreformatsii u Rechi Pospolytii v XVI — pershii polovyni XVII st». *Problemy arkhivoznavstva i dzhereloznavstva. Zbirnyk naukovykh prats do 90-richchia vid dnia narodzhennia prof. V.Strel'skoho* 4 (2001): 334–353.

Kmet, Vasyl. «Naukova biblioteka universytetu u perspektyvi 400-richchia». *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo, informatsiini tekhnolohii* 3 (2008): 3–8.

Kochanowicz, Piotr. «Inwentarze bibliotek jezuickich 1570–1820. Próba rekonstrukcji». W *Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofiarowana ks. Czesławowi Michalunio SJ na 50-lecie ofiarnej pracyw Bibliotece Filozoficznej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, 163–175. Kraków, 2004.

Kovalchuk, Halyna. ed. *Istorychni bibliotechni zibrannia ta kolektsii u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: dovidnyk. Vypusk 1 Istorychni biblioteky derzhavnykh navchalnykh ustanov Kyieva*. Kyiv, 2020.

Kryshtalovych, Uliana. «Kartohraf ta astronom Yozef Lizganig: lvivskiy period diialnosti (1772–1799)». In *Kartohrafichne modeliuвання ta heohrafichni informatsiini systemy: zbirnyk materialiv vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 3–5 zhovtnia 2019 roku*, 134–137. Lviv, 2019.

Loshtyn, Nazarii. «Biblioteka monastyria bernardyntsyv u Lvovi ta yii korystuvachi u 1771–1784 rr». *Rocznik Lubelski XLII* (2016): 19–32.

Loshtyn, Nazarii. «Chy vsi “zaboroneni” knyhy spravdi zaboroneno? (na prykladi biblioteky karmelityv u Lvovi XVIII st.)». In *Materialy mizhnarodnoi naukovo konferentsii «Reformatsiia yak suspilne yavyshe: ukrainskyi vymir»*, 93–111. Lviv, 2018.

Loshtyn, Nazarii. «Haeretici prohibiti: zaboroneni knyhy u bibliotetsi yezuitskoho kolehiumu v Peremyshli (za materialamy inventaria 1774 r.)». *Kyivska Akademiia* 13 (2016): 204–227.

Loshtyn, Nazarii. «Inventari ta katalogy bibliotek katolytskykh monastyryv XVI–XVIII st. u fondakh Naukovo biblioteky Lvivskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Franka». *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnolohii* 10 (2015): 78–90.

Loshtyn, Nazarii. «Rukopys “Auctores veteres graeci et latini...” yak dzherelo do istorii Biblioteky Lvivskoho universytetu». *Zapysky tovarystva imeni Shevchenka CCLXXI* (2018): 248–270.

Łuszczak, Grzegorz. *Nauczyciele i wychowawcy szkół jezuickich we Lwowie 1608–1773*. Kraków: WAM, 2010.

Majorek, Czesław. «Początki austriackiego systemu szkolnictwa ludowego w Galicji w latach 1772–1780». *Rozprawy z Dziejów Oświaty* 19 (1976): 81–101.

Naukova biblioteka Lvivskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Franka, viddil rukopysnykh, starodrukovanykh ta ridkisnykh knyh im. F. P. Maksymenka, Inventarna knyha rukopysiv.

Naukova biblioteka Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, viddil rukopysnykh, starodrukovanykh ta ridkisnykh knyh im. F. P. Maksymenka, ruk. 287 III, ruk. 294 III.

Paszenda, Jerzy. «Pomieszczenia biblioteczne u jezuitów polskich». *Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofi arowana ks. Czesławowi Michalunio SJ na 50-lecie ofiarnej pracyw Bibliotece Filozoficznej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, 111–118. Kraków, 2004.

Paszkievicz, Urszula. *Catalogus catalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*. Tom 1. Warszawa, 2015.

Paszkievicz, Urszula. *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510–1939)*. Warszawa, 1998.

Pelczar, Roman. «Działalność jezuitów na Rusi Czerwonej w okresie wielkiej wojny Północnej w latach 1700–1721». *Nasza Przyszłość* 92 (1999): 231–266.

Rusińska-Giertych, Halina. *Kultura książki polskiej we Lwowie w okresie oświecenia*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018.

Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien: für das Jahr 1780. Lemberg, 1780.

Shvets, Nataliia, ed. *Entsyklopediia Lvivskoho universytetu. Naukova biblioteka: Materialy do entsyklopedii*. Lviv, 2005.

Svarnyk, Halyna, ed. *Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: peremishchennia i vtraty fondiv. Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. Vol. 1: 1939–1945. Lviv, 2010.

Svarnyk, Halyna, ed. *Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: peremishchennia i vtraty fondiv. Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. Vol. 2: 1946 – berezen 1953. Lviv, 2019.

Szostek, Irena. «Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776». W *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*. 2: 409–465. Warszawa, 1975.

Szwec, Natalia. *Próba rekonstrukcji biblioteki lwowskiego kolegium jezuickiego (1596–1773)*. Kraków: Collegium Columbinum, 2008.

Tsentr miskoi istorii Tsentralno-Skhidnoi Yevropy. «Stolychne misto Lemberh». Accessed July 1, 2021. <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34493>.

Tsentralni derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv, kolektsiia mikrofilmiv 7, m/f 261.

Abstract**Library of the Jesuit College in Lviv
and Its Fate after the Dissolution of the Society of Jesus**

The Library of the Jesuit college in Lviv is known as the biggest and best-equipped library in the city. It was founded at the beginning of the 17th century, and after one hundred years, there were approximately 12,000 books. But there was a huge loss of books after a great fire in 1734. After that Jesuits restored their book collection. Historiography says that there were approximately 10,000 books in the library at the time of the dissolution of the Society of Jesus.

Unfortunately, it is impossible to verify the information about 10,000 books because historians still cannot find an old catalogue of the library. In the article, the author analyzes manuscript III 12719 from the National Library in Warsaw. The author proves that this manuscript is the catalogue of the library of the Jesuit college in Lviv. This catalogue was created in 1774, after the dissolution of the Jesuits. Its author was a former Jesuit monk, Stanisław Chmielowski, who was assigned by Austrian authority to create catalogues of the libraries of the abolished Jesuit colleges. According to this catalogue, the Jesuit library consisted not of 10,000 books but of 5,000. It corresponds to the information from Ludwik Grzebień, the author of the best known research about the Jesuit libraries in the Polish-Lithuanian Commonwealth.

After 1713, the Jesuit library in Lviv was still functioning. Due to the order of Vienna's authority, the Jesuit library was turned into a public library. It was the first public library in the city. At the same time, the library arranged an educational process in schools in the city. As stated by inscriptions in the catalogue, teachers, clergy, and civil servants were the readers of the library. In 1784, the former Jesuit library became a part of the Lviv University Library.

Keywords: Jesuits, college, Lviv, library, librarian, readers, Maria Theresa, Joseph Lizganig.